

РОЗДІЛ І. ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО ТА ПАМ'ЯТКООХОРОННА СПРАВА

УДК 94(477)+351.853.2:06.051

*Л.О. Грифен
О.М. Титова*

ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена визначенню кола питань, що входять до компетенції теоретичного пам'яткознавства як науки. Розглянуті об'єкт та предмет пам'яткознавства, а також завдання пам'яткознавства щодо вивчення окремих видів об'єктів культурної спадщини і їх використання в сучасному культурному контексті.

Ключові слова: пам'яткознавство, об'єкти культурної спадщини, збереження пам'яток історії та культури, використання пам'яток історії та культури.

Останнім часом активно зростає зацікавленість нашого суспільства в збереженні та використанні культурної спадщини. Особливого значення набуває потреба покращення стану охорони пам'яток в нашій країні в умовах реформування державної системи управління галуззю, а також визначення ролі держави у формуванні і реалізації міжнародних відносин у процесі інтеграції до міжнародних організацій у зазначеній сфері, аналізу досягнень, помилок і прорахунків у державній політиці та їх наслідків для стану та збереження пам'яток. Успіх у взаємодії України з міжнародним співтовариством [1] залежить від багатьох чинників, серед яких є гармонізація національних норм та правил із європейськими та міжнародними вимогами, в тому числі і в галузі охорони культурного надбання.

Охорона культурних цінностей як певна сфера суспільної діяльності має давнє походження, пов'язане із зацікавленістю людей у збереженні матеріальної пам'яті про минулі події особистого та суспільного життя. Вже в глибокій давнині люди зберігали те, що вони вважали цінностями, у тому числі і створюючи для цього спеціальні приміщення-сховища. Однак найчастіше зберігалися предмети, які мали для їх власників певну цінність (корисність) самі по собі (коштовні метали, прикраси, зброя, твори мистецтва тощо), тобто зберігалися вони заради них самих (заради їх утилітарної функції), а не заради минулих культурних досягнень людства, що в них втілювалися, а отже не були пам'ятками історії та культури в сучасному розумінні. Зацікавленість предметами старовини саме як свідками історичних процесів, як пам'ятками культури минулих часів з'являється в Європі лише з Середньовіччя.

На теренах України також спочатку мало місце збирання різноманітних раритетів, що в подальшому переросло в збереження саме об'єктів культурної та історичної спадщини [2]. Наша

держава має значну кількість об'єктів, що пов'язані з її історією, культурним розвитком, діяльністю видатних особистостей. Іноді вони мають відносно недавнє походження, а нерідко дійшли до нас з сивої давнини. Ряд з них свого часу служив різноманітним потребам суспільства; якась їх частина і далі тією чи іншою мірою продовжує виконання тих же утилітарних функцій. Але з часом ці об'єкти набувають також нового, не менш важливого значення. Наочно відбиваючи ті процеси, котрі відбувалися в давні часи, саме вони значною мірою пов'язують сьогодення з минулим. Однак, нерідко будучи розташованими просто неба, такі об'єкти як, втім, і багато інших, зазнають руйнівного впливу з боку як природних, так і антропогенних факторів, а отже потребують виявлення, обліку та захисту, а також забезпечення сприйняття їх у якості пам'яток історії та культури якомога більшою кількістю наших сучасників.

Тому спочатку саме пам'яткоохоронна робота стала основним видом діяльності суспільства щодо культурної спадщини. А вже в її процесі виявилась потреба в теоретичному осмисленні ряду проблем, що в цьому ж таки процесі виникали. Отже, своїм становленням в якості окремої науки пам'яткознавство, перш за все, зобов'язане зростанню громадського інтересу до охорони та збереження історико-культурної спадщини. Саме розвиток пам'яткоохоронної діяльності став рушійною силою пам'яткознавчих досліджень [3], а відтак і формування основних принципів нової наукової дисципліни, яка передусім й повинна служити надійною основою для виявлення, збереження та використання нашої культурної спадщини.

Однак методологічні основи цієї науки мають також і цілком самостійне наукове значення. Пам'яткознавство – відносно молода наука. Хоча деякі положення, що стосуються пам'яткознавчих проблем, були висловлені досить давно, як окрема наука пам'яткознавство фактично оформилося в останній чверті ХХ ст. Вона швидко розвивається, завойовуючи свої позиції серед інших наук, і має вже чималі досягнення у вирішенні як теоретичних, так і практичних завдань стосовно культурної спадщини, в тому числі і щодо власних методологічних засад [4; 5; 6; 7].

Останнє є особливо важливим тому, що вже здавна існує інша наука, котра займається матеріальними свідченнями минулого – джерелознавство [8]. Джерелознавство як наука аналізує об'єкти культурної спадщини і використовує їх заради отримання історичних відомостей про минулі події, їх соціально-економічні умови та про тих

людей, завдяки яким ці події відбувалися. Воно забезпечує науковий підхід до використання збережених артефактів минулого, дозволяючи отримати від них усю можливу історичну інформацію. Тому неодноразово робилися спроби обґрунтування пам'яткознавства як окремої науки, в тому числі маючи на увазі його відмінність від джерелознавства.

Нині пам'яткознавці визначають свою науку як спеціальну наукову дисципліну, яка займається всебічним дослідженням, охороною, збереженням та популяризацією пам'яток історії та культури як складової національної та всесвітньої культурної спадщини. Принципово таке визначення пам'яткознавства не викликає заперечень, але воно все ж не містить того, що чітко конститувало б дану науку зі своїм специфічним об'єктом та предметом дослідження, які вирізняли б його серед інших наук. Тому питання про об'єкт і предмет пам'яткознавства як науки є одним з найважливіших його методологічних проблем.

Прийнято вважати, що об'єкт дослідження – це сукупність якісно визначених явищ і процесів реальності, істотно відмінних за своєю внутрішньою природою, основними рисами і законами функціонування й розвитку від інших об'єктів цієї реальності. У той же час предмет дослідження – це певна цілісна сукупність найбільш істотних у тому чи іншому відношенні аспектів, властивостей і ознак об'єкта дослідження, яка безпосередньо піддається вивченню. Таким чином, об'єкт пізнання являє собою реальність, незалежну від суб'єкта, що її досліджує, а предмет пізнання – це виділена суб'єктом або така, що привертає його увагу, частина цієї реальності. Щодо як джерелознавства, так і пам'яткознавства, то обидві ці науки мають практично спільний об'єкт – матеріальну культурну спадщину (хоча джерелознавство переважно займається писемними пам'ятками, а пам'яткознавство речовими). Але щодо їх предметів, то вони досить істотно різняться.

Обома науками артефакти, що підлягають вивченню та використанню, розглядаються, перш за все, як носії інформації щодо минулого суспільства та історичних подій. Однак інформація, котра спеціально цікавить пам'яткознавство, істотно відрізняється від тієї, якою займається джерелознавство. Якщо в останньому випадку мається на увазі наукова інформація, що дає можливість відтворити події минулого для представлення його достовірної картини, то для пам'яткознавства, що теж зацікавлене в такій інформації, цього виявляється замало, бо використання пам'яток історії та культури в сучасному культурному контексті передбачає, що ті об'єкти культурної спадщини, котрі репрезентують для нас минуле, не лише дадуть нам «суху» інформацію про нього, але й змусять ставитися до минулих подій особистісно.

Саме організація такого ставлення і буде

означати, що об'єкти культурної спадщини справді включилися до сучасного культурного контексту, виконуючи надзвичайно важливе завдання – сприяння соціалізації [9] індивіда як нащадка культурно-історичного доробку пращурів. А цього можна досягти лише через емоційний вплив на свідомість людини за допомогою ціннісної (аксіологічної [10]) інформації. Тому саме у визначенні комплексу способів і засобів використання об'єктів культурної спадщини для соціалізації індивідів та соціальних груп, перш за все, й полягає предмет дослідження пам'яткознавства як особливої науки. Саме ці моменти і складають специфічний предмет пам'яткознавства. І хоча в цьому напрямі досягнуто чималих успіхів, тут ще залишається величезний обсяг проблем для наукових досліджень. Скажімо, це стосується методики представлення об'єктів культурної спадщини можливо більш широкому загалу через розвиток музейної справи, організації екскурсійного обслуговування, популяризації пам'яток історії та культури, ефективності їх використання та багато іншого, що для успішного здійснення потребує сьогодні міцних наукових підвалин.

Одним із своїх завдань пам'яткознавство як наука має чітко на науковому рівні визначитись з тим, що вона розуміє під безпосереднім матеріальним об'єктом своїх досліджень. А це саме матеріальний об'єкт – питання нематеріальної спадщини, попри всю їх важливість, в сферу пам'яткознавства не включаються. Що ж до матеріальних утворень, то вони можуть бути природними та антропогенними (артефактами). Саме останні як результат діяльності суспільної людини й несуть у собі інформацію щодо того суспільства, котре їх створило, його історії та культури. Це стосується як тих змін в природному середовищі, що його справляє вже сам факт функціонування в ньому живої істоти, так і об'єктів, створених людиною в результаті її свідомих намірів. В останньому випадку слід пам'ятати, що коли людина виготовлює ті чи інші речі для своїх потреб з природного матеріалу, частина останнього йде у відходи, котрі теж можуть нести певну культурно-історичну інформацію. Однак головним чином про минуле суспільство все ж свідчать речі, котрі людина виготовляла свідомо. Саме вони й складають культурно-історичну суспільну спадщину.

Речі ці відзначаються неймовірною різноманітністю, бо надзвичайно різноманітними є потреби людини. Однак аналіз показує, що у загальному вигляді такого роду матеріальні об'єкти призначені для виконання однієї з двох функцій – зв'язку суспільства в цілому і кожної людини зокрема з оточуючим середовищем, і зв'язку індивідів всередині суспільства як цілого. В першому випадку ми маємо техніку екстравертного (тобто спрямованого відносно суспільства «назовні») характеру. В другому ж, перш за все,

це матеріальні фактори, що грають функції знаків, що забезпечують спілкування членів суспільства між собою. З часом з'являються також спеціальні технічні пристрої інтравертного (внутрішнього) характеру, що полегшують та інтенсифікують цей зв'язок (найбільш важливі з них – техніка транспорту та зв'язку) [7, с. 53–67].

Однак вирішення основних завдань пам'яткознавства все ж відбувається через використання конкретних видів пам'яток історії і культури [11]. Їх різноманіття природно викликає необхідність певної систематизації, класифікації об'єктів культурної спадщини за тими чи іншими ознаками, і цим теж повинно займатись пам'яткознавство як наука. Сьогодні питання виділення типів та видів пам'яток регламентуються законодавчо. Згідно із Законом України «Про охорону культурної спадщини», прийнятим у 2000 р. [12], видами пам'яток є археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, науки і техніки (останній вид як окремий виділено в редакції 2004 р.). Головним чином такий поділ, звісно, обслуговує потреби пам'яткоохоронної діяльності, але він також в основному цілком прийнятний для наукових досліджень, хоча й потребує певних уточнень. Перш за все, це стосується пам'яток історії.

Але спочатку зазначимо, що певні сумніви з наукової точки зору викликає прийнята в Законі термінологія. Взагалі питання термінології викликали і викликають дискусії серед пам'яткознавців. Розпочата ця дискусія свого часу була з проблеми використання та розмежування понять «пам'ятник» і «пам'ятка» [13]. В її результаті було досягнуто згоди щодо переважного використання останнього як загального поняття для матеріальних об'єктів, що сьогодні отримали статус джерела інформації про минуле. Та нині на практичному рівні далеко не усіма пам'яткознавцями позитивно сприймається прийняте в Законі визначення цих об'єктів саме як пам'яток культури. Як зазначено, серед їх видів є й пам'ятки історії, котрі таким чином ніби підпорядковуються пам'яткам культури. Однак «культура» й «історія» як соціальні явища, не дивлячись на їх тісний взаємозв'язок, все ж є істотно відмінними і не підпорядкованими одне одному.

Кожен із згаданих видів об'єктів культурної спадщини, перелічених в Законі, відрізняється від інших за своїми типологічними ознаками і має більш-менш чітко визначену сукупність своїх об'єктів. Але це не стосується пам'яток історії. Немає жодного об'єкту серед цих видів, який би не був одночасно й пам'яткою історії. І навпаки, кожна пам'ятка історії за тими чи іншими ознаками входить і до якогось іншого виду об'єктів культурної спадщини. Таким чином, не існує підстав для виділення особливого

виду пам'яток – пам'яток історії: будь-яка пам'ятка історії неодмінно входить до інших видів культурної спадщини, як і пам'ятки цих видів – до пам'яток історії. А з певної точки зору кожна пам'ятка – пам'ятка історії: кожен матеріальний об'єкт кимось створювався і використовувався, отже був пов'язаний з певними персоналіями, був свідком певних історичних подій і грав в них ту чи іншу роль, тобто має всі ознаки пам'ятки історії [14]. Тому суть об'єкта матеріальної спадщини більш точно передається найбільш поширеним серед пам'яткознавців його визначенням як пам'ятки історії та культури.

А от дійсно виділення в окремі види пам'яток через свою специфіку потребують такі об'єкти культурної спадщини, як культові (сакральні), що призначались для символічного представлення вищих (божественних) сил, та некрополістичні, що, як правило, втілюють індивідуальну пам'ять щодо певних конкретних осіб (і ті, й другі, до речі, сьогодні включаються саме до пам'яток історії). Звісно, за існуючої офіційної класифікації багато з них може бути віднесено також до інших видів пам'яток (наприклад, архітектурних, монументального мистецтва, археологічних і т.д.). Але справа в тому, що, наприклад, в культових пам'ятках головною виступає не наукова, історична, мистецька чи будь-яка інша інформація такого роду, а втілені в них духовні цінності, які мали непересічне значення для певних людей у процесі самоусвідомлення і самовизначення в конкретних соціально-історичних умовах. А некрополістичні пам'ятки, що складають нині більшість зареєстрованих об'єктів культурної спадщини, – єдині, що оперують як пам'яттю про пам'яткоутворювача, так і власне ним самим. Тому має постати питання щодо виділення вказаних пам'яток у окремий вид об'єктів історико-культурної спадщини і закріплення такого стану в національному законодавстві України.

Зрозуміло, що кожен вид об'єктів культурної спадщини має своє особливе значення. Зокрема, це якнайтісніше стосується пам'яток археології [15]. Найціннішу історичну інформацію зосереджують об'єкти археології дописемного періоду – перші писемні згадки про територію сучасної України знаходимо не раніше V ст. до н. е. в описах давньогрецького історика Геродота. Археологічні пам'ятки є невідторним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації [16]. При цьому пам'ятки археології, безумовно, мають дуже істотні відмінності від інших пам'яток історії та культури. Це, і те, що об'єкти археологічної спадщини є комплексними пам'ятками, які поєднують у собі риси природних та історико-культурних об'єктів, й те, яким чином забезпечується збереження об'єктів археологічної спадщини, і ряд інших важливих моментів, у тому числі й те, що значна їх частина

багатошарова, складна за своїми хронологічними чи етнокультурними характеристиками. Тут важливу роль відіграє поняття «історичного ландшафту», яке системно поєднує археологічні пам'ятки з іншими чинниками – екологічними, геологічними, архітектурно-ландшафтними. Усі ці питання потребують подальшої дослідницької роботи пам'яткознавців щодо виявлення, поцінування, збереження та використання вказаних пам'яток.

Одними з найдавніших в пам'яткознавстві, а особливо в пам'яткоохоронній діяльності, є пам'ятки архітектури. Саме з них, власне, і починались пам'яткознавчі дослідження. В певному сенсі навіть історичні цивілізації характеризуються своїми архітектурними досягненнями. Архітектура дозволяє виконуватися життєвим функціям суспільства, і в той же час направляє життєві процеси, створюючись у відповідності з можливостями і потребами людей. З часом архітектурні витвори перетворюються на пам'ятки. Це стає можливим тому, що архітектурні твори існують у просторі, не змінюючись і не розвиваючись у часі, мають предметний характер, виконуючись шляхом обробки речового матеріалу, і сприймаються глядачами безпосередньо і візуально. Проте останнім часом до них долучився новий вид пам'яток – пам'ятки містобудування [17]. Архітектурна творчість не рівнозначна містобудівній. Будівельний та проектний задуми, що стосуються окремої споруди, як правило, персоніфіковані. Міста порівняно рідко зароджувалися або перебудовувалися за індивідуальними проектами; але головне, що вони знаходяться в постійних змінах і розвитку. Отже, й пам'ятки містобудування відзначаються парадоксальною, притаманною лише їм властивістю: охороняти належить те, що знаходиться в розвитку і постійно змінюється. Ці особливості пам'яток архітектури та містобудування сьогодні перебувають під пильною увагою дослідників.

Важливо відмінністю містобудівних утворень від архітектурних є також те, що вони уявляють з себе природно-техногенні комплекси і входять до певного ландшафту. Взагалі ландшафти як об'єкти культурної спадщини відрізняються надзвичайною різноманітністю – від природних до суто техногенних. Сьогодні важко говорити про суто природні ландшафти, бо на нашій планеті практично не залишилось таких, які тією чи іншою мірою не зазнали б антропогенного впливу. Діяльності людей зобов'язана своїм існуванням й така традиційна пам'яткознавча категорія, як меморіальне місце – місце, що пов'язане з якоюсь історичною подією, з чийось уславленим ім'ям, навіть якщо жодних уречевлених знаків і кодів колишньої події не залишилось. Останнім часом в ландшафтознавстві починає розвиватися напрям, який дістав назву оспадкування ландшафту [18]. Оточуючий людину

простір в усіх без виключення матеріальних і ідеальних проявах свого буття починає розглядатися як пам'ятка чогось і пам'ять про щось, як носій свідчень про ті чи інші культурні та історичні події, як уречевлений відбиток часу.

Як уже зазначалося, більша частина об'єктів культурної спадщини могла б бути віднесена до пам'яток техніки. Однак у практичній діяльності людина стикається з різними видами технічних пристроїв, котрі дуже істотно різняться між собою за своїми структурними та функціональними характеристиками. Вельми важливим є також те, що нерідко ті чи інші матеріальні утворення одночасно і різною мірою виконують роль як технічних пристроїв, так і знаків. Усі ці моменти призводять до необхідності виділення окремих груп технічних матеріальних утворень, що об'єднуються за тими чи іншими ознаками [19]. А оскільки техніка, особливо виробнича, безпосередньо стикаючись з природним оточенням суспільства, потребує відповідних знань як про це оточення, так і про процеси, що відбуваються з самими технічними пристроями, то зазвичай техніку згадують одночасно з наукою, а об'єкти історико-культурної спадщини щодо цієї групи об'єднують під загальною назвою пам'яток науки і техніки. Такий комплексний характер цього виду пам'яток, як і порівняно недавнє їх офіційне виділення в окремий вид, потребує значних зусиль дослідників щодо їх наукового супроводу.

І, нарешті, звернемося ще до одного виду пам'яток, – тих, що пов'язані з художніми творами. В згаданому Законі до них відносяться пам'ятки монументального мистецтва [20]. Це надзвичайно цікавий вид об'єктів культурної спадщини не лише з історичної, соціологічної та культурологічної точок зору, але й з точки зору власне пам'яткознавчої теорії. Бо якщо щодо інших видів культурної спадщини визначальною є переважно минула технологічна функція їх об'єктів, то щодо пам'яток монументального мистецтва такою є функція знакова. Вона не є притаманною виключно їм; скажімо, це ж стосується побутових та інших об'єктів, які крім технічної виконують також естетичну функцію. Як згадувалося вище, предмет, що колись виконував певну технологічну функцію, перетворюється на пам'ятку будучи виключеним (повністю або значною мірою) з неї та набуваючи функції носія культурної та історичної інформації про минуле. Але для всіх випадків, коли ми маємо справу з творами мистецтва, в тому числі й монументального, справа стоїть дещо інакше.

Стосовно останніх виникає певна колізія щодо одного і того ж об'єкта в його функціях художнього твору з одного боку, і пам'ятки історії та культури – з іншого. По суті справи об'єкти такого роду, якщо вони виступають перед нами саме як художні твори, не можна назвати пам'ятками історії та культури

у вузькому сенсі цього слова. Це найвищий прояв людського духу, що не обмежений жодними історико-культурними рамками, тобто це – сама культура в її матеріальній фіксації. Тому такого роду об'єкти культури мають загальнолюдську, в певному сенсі позаісторичну і позакультурну (відносно конкретних культур) сутність. Як «вічні», вони не можуть бути «виключеними» зі своєї основної (з точки зору їх призначення при створенні) суспільної функції. Але от втілена вона істотно по-різному залежно від конкретних умов, в яких реалізувався духовний потенціал їхніх творців, а тому знаходить відображення в різних формах, що мають історично визначений характер. Відповідно, в художніх творах як пам'яток, крім звичайного для будь-яких знаків подвійного шару смислів (безпосередньо самого знака і того, що ним позначається), має місце також відображення сучасного йому соціуму – те, що і характерне для пам'яток історії та культури.

Це стосується як нерухомих (витвори монументального мистецтва, які в більшій чи меншій мірі є ще й елементами ландшафту та інженерних споруд, а також знаками-символами), так і рухомих пам'яток у вигляді інших художніх творів. Принагідно зауважимо, що одним з головних недоліків Закону про охорону культурної спадщини є фактичне ігнорування рухомих пам'яток (за виключенням тих, що зрештою входять до складу пам'яток нерухомих). І справа не вирішується існуванням окремого Закону про музейну справу, пов'язаного саме з рухомими пам'ятками, оскільки при цьому неприпустимо порушується єдність культурної спадщини та пам'яткознавчої проблематики. Не даремно навіть правомірність застосування в Законі про охорону культурної спадщини терміну «музеєфікація» лише щодо нерухомих пам'яток професійні музейники все частіше ставлять під сумнів.

Таким чином, вирішення теоретичних питань, котрі пов'язані з дослідженням особливостей різних типів та видів об'єктів культурно-історичної спадщини, є одним з основних завдань пам'яткознавства як науки. Не менш важливим є й опрацювання питань, пов'язаних із законодавством щодо пам'яткоохоронної справи. Однак все ж головним напрямом діяльності пам'яткознавства як науки повинно бути дослідження проблем, що виникають при виконанні об'єктами культурної спадщини свого основного соціального призначення – включення до сучасного культурного контексту.

Як уже неодноразово наголошувалося, це відбувається тоді, коли той чи інший матеріальний об'єкт вилучається зі своєї соціальної функції, заради якої його було створено, і набуває функції носія інформації про минуле. Однак остання функція не завжди повністю витісняється першою, і даний об'єкт продовжує певною мірою залишатися здатним виконувати свої суспільні функції. В такому

разі мова йде про функціональне пристосування об'єкту, бажано таким чином, щоб його утилітарна функція не лише не заважала, а навіть сприяла інформаційній. Це, скажімо, має місце стосовно пам'яток архітектури, особливо, коли їх утилітарна функція за метою співпадає з інформаційною (як, наприклад, при пристосуванні пам'яток архітектури під музейні приміщення). Для музеєзнавчої теорії тут відкривається широке поле діяльності.

В цьому та інших випадках теоретичні обґрунтування мають велике значення при відновленні пошкоджених чи значною мірою втрачених об'єктів культурної спадщини. Реставраційні роботи взагалі не можуть проводитись без наукового супроводу, в тому числі і при вирішенні питань про допустимі засоби та обсяги реставрації.

Надзвичайно важливими є питання, пов'язані з безпосереднім сприйманням суспільством тієї інформації, яку несуть об'єкти культурної спадщини. Організація виставок, експозицій і взагалі музейної справи, екскурсійного обслуговування, туристичних маршрутів – усі ці моменти, що забезпечують доступ широкому загалу до наших культурних надбань, повинні бути в центрі уваги пам'яткознавства. Значну увагу потрібно приділяти також популяризації об'єктів історико-культурної спадщини через різні засоби масової інформації.

Зокрема, слід пильну увагу звернути на відносно нове явище в даному напрямі, що швидко розвивається, – віртуальні музеї. Ці «музеї» в дійсності не є музеями в стислому розумінні цього слова, оскільки не представляють автентичних пам'яток в їх фізичній реальності. Однак використання цієї форми діяльності значно полегшує популяризацію останніх, попереднє знайомство з ними, виконання другорядних (порівняно з соціалізацією індивіда) музейних функцій (наприклад, просвітницької) і т. ін. Тут також відкривається широке поле для теоретичних досліджень.

Таким чином, пам'яткознавство як наукова дисципліна виконує вже сьогодні та передбачає в подальшому цілий ряд теоретичних та практичних завдань, надзвичайно важливих для суспільства, які, однак, не входять до кола інтересів і можливостей інших наук, – як згаданих вище, так і багатьох інших. Тому розвиток пам'яткознавчих досліджень має непересічне значення для забезпечення успішного функціонування суспільства та його подальшого розвитку.

Посилання

1. Міжнародні засади охорони нерухокої культурної спадщини. – К., 2008. – 176 с.
2. Акуленко В.І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990). – К., 1991. – 274 с.
3. Кулемзин А.М. Правильное определение предмета памятничкоохранительной деятельности – начало ее успеха // Культурологические исследования в Сибири. – Вып. 1. – Омск,

1999. – С. 51–57.

4. Боярский П.В. Введение в памятниковедение. – М., 1990. – 218 с.

5. Заремба С.З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К., 1995. – 420 с.

6. Кот С. Теоретичні проблеми пам'яткознавства // Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика. – К., 2007. – С. 7–64.

7. Гриффен Л.А. Теоретические основания памятниковедения. – К., 2012. – 84 с.

8. Див., напр.: Введение в специальные исторические дисциплины. – М., 1990. – С. 3–4.

9. Мудрик А.В. Социализация человека: учебное пособие. – М., 2004. – 304 с.

10. Ильин В.В. Аксиология. – М., 2005. – 216 с.

11. Основи пам'яткознавства / Під заг. ред. Гриффіна Л.О., Титової О.М.: Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПШ. – К., 2012. – 380 с.

12. Закон України від 08.06.2000 р. № 1805–III «Про охорону культурної спадщини» // Відомості Верховної Ради України від 29.09.2000–2000 р., № 39, стаття 333.

13. Брайченко М. Час і пам'ятки. До проблеми поняття «пам'ятка історії та культури» // Пам'ятки України. – 1986. – № 2. – С. 36.

14. Піскова Е.М., Федорова Л.Д. Сучасна класифікація пам'яток історії // Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник. Зошит 1. – К., 2005. – С. 149–171.

15. Івакін Г., Титова О. Критерії класифікації та оцінювання пам'яток археології // Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика. – К., 2007. – С. 141–165.

16. Титова О.М., Келін Д.В. Проблеми музеєфікації нерухомих пам'яток кам'яного віку України // Кам'яна доба України: Збірник наукових статей. – К., 2003. – Вип. 4. – С. 102–111.

17. Прибега Л.В. Пам'ятка містобудування: методологічна сутність // Праці Центру пам'яткознавства НАН України та УТОПШ. – К., 2005. – Вип. 7. – С. 3–13.

18. Тютюнник Ю.Г. Онаслеживание ландшафта. – К., 2010. – 212 с.

19. Гриффен Л.О., Константинов В.О., Титова О.М. Пам'ятки техніки. – К., 2010. – 127 с.

20. Велигоцкая Н.И., Жиздринская А.В., Коломиец Н.С. Монументально-декоративное искусство в архитектуре Украины. – К., 1989. – С. 23–24.

Гриффен Л.А., Титова Е.Н. Памятниковедение: основные направления исследований

Статья посвящена определению круга вопросов, входящих в компетенцию теоретического памятниковедения как науки. Рассмотрены объект и предмет памятниковедения, а также задачи памятниковедения по изучению отдельных видов объектов культурного наследия и их использования в современном культурном контексте.

Ключевые слова: памятниковедение, объекты культурного наследия, сохранение памятников истории и культуры, использование памятников истории и культуры.

Hriffen L.O., Tytova O.M. Monumentology: the main areas of research

The article is devoted to the definition of the range of issues within the competence of the theoretical monumentology as a science. We consider the object and subject of monumentology and monumentology task of studying individual types of cultural heritage and its use in the contemporary cultural context.

Key words: monumentology, objects of cultural heritage, preservation of monuments of history and culture, the use of historical and cultural monuments.

27.02.2016 р.

УДК 061.75:351.(477-25)

Г.М. Бичковська

ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАУКОВОЇ РОБОТИ ЦЕНТРУ ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ І УТОПШ

У статті розкрито структуру Центру пам'яткознавства, охарактеризовано основні напрями наукової роботи установи. Здійснено спробу класифікації планових тем, які виконувались Центром протягом 1991–2015 років. Наведено найбільш вагомий досягнення за останні роки у пам'яткоохоронній галузі.

Ключові слова: Центр пам'яткознавства, наукова робота, пам'яткознавство, музеєзнавство, історико-культурна спадщина, охорона пам'яток історії та культури.

У період державних перетворень і змін в українському суспільстві активізувалися процеси вивчення, збереження, відновлення та використання пам'яток історико-культурної спадщини України. 1991 року виникла потреба у створенні спеціальної інституції, що займалася б таким проблемами. З цією метою, завдячуючи ініціативі голови Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (далі – УТОПШ) академіка АН УРСР П.П. Толочка, працівників Президії АН УРСР, кандидатів історичних наук В.І. Попика та В.С. Чижка, спільною Постановою Президії Академії наук УРСР і Колегії Головної ради УТОПШ від 23 травня 1991 р. було створено Центр пам'яткознавства АН УРСР і УТОПШ (далі – Центр). Одним із ініціаторів його створення був історик С.З. Заремба, який у подальшому став директором Центру і працював на цій посаді до останніх днів свого життя (до січня 2003 року) [1]. Сергій Захарович у своєму монографічному дослідженні «Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність» [2] вперше у вітчизняній історіографії розглянув значну джерельну базу з історії і теорії українського пам'яткознавства, обґрунтував виділення пам'яткознавства в окрему наукову дисципліну.

У прийнятій 1991 р. Постанові зазначено, що завданнями Центру є відновлення історичної пам'яті народу, збереження, дослідження і популяризація пам'яток історії та матеріальної культури, піднесення теоретико-методичного рівня пам'яткознавства, вироблення сучасних наукових підходів до виявлення та визначення категорійності пам'яток, відновлення історико-культурного середовища міст, розширення наукового співробітництва з провідними зарубіжними центрами пам'яткознавства [3].

Відповідною Постановою затверджено положення про Центр, в якому основними напрямками наукових досліджень зазначені:

– розробка теоретико-методичних і методичних основ вивчення, збереження, відновлення та використання пам'яток історико-культурних і природно-етнографічних комплексів й заповідних зон у містах;